

VIGYIKÁN VILLÓ

Szövegkritikai kérdések József Attila értekező prózájában

2018 nyarán végre megjelent *József Attila Összes tanulmánya és cikke 1930–1937* (rövidítve: JAÖTC).¹ Az 1923–1930 között keletkezett szövegeket közreadó, 1995-ös kötetek² után elkészült a pálya második felét feldolgozó kritikai kiadás is: a cikkek és tanulmányok szövegkiadása teljes. Az új kiadás két kötetben adja közre a szerző idevágó műveit, a megértést pedig szövegkritikai és tárgyi jegyzetekkel, a keletkezés- és befogadás-történet ismertetésével, továbbá általános magyarázatokkal segíti elő. A továbbiakban kizárólag a szövegekkel foglalkozom.

A JAÖTC néhány textológiai megoldását szeretném a tudományos közvélemény színe előtt megvitatni. A javaslatokat nemcsak itt, elméleti síkon vetem fel, hanem a gyakorlatban is: a *József Attila Összes tanulmánya és cikke. Szövegek, 1930–1937* című hálózati kritikai kiadásban (JAHSZK 2019).³ Ez mégsem a JAÖTC javított kiadása, hanem azé a korábbi, hálózati kiadásé, amely még a JAÖTC előkészítése során, ideiglenes munkaanyagként jött létre, és 2012-ben ISBN-szám nélkül, kézirat gyanánt jelent meg (JAHSZK 2012).⁴

1. A JAÖTC bíráló észrevételeinek elhárítása

A JAÖTC a szövegek és a magyarázatok mellett összehasonlító szövegkritikát is közöl, melyben kitér a korábbi kiadásokban előforduló hibákra. Itt és most csak az előző, hálózati kiadásra, a JAHSZK 2012-re vonatkozó bíráló megjegyzésekkel foglalkozom.

* A szerző az ELTE hallgatója. A tanulmányt rövidítve közöljük. A teljes szöveg e publikáció után, a hálózati kiadásban fog megjelenni.

1 JÓZSEF Attila, *Összes tanulmánya és cikke 1930–1937: Kritikai kiadás*, szerk. TVERDOTA György és VERES András, kiad. SÁRKÖZI Éva, 2 köt. (Budapest: József Attila Társaság–L'Harmattan, 2018). A továbbiakban: JAÖTC.

2 JÓZSEF Attila, *Tanulmányok és cikkek: 1923–1930: Szövegek*, kiad. HORVÁTH Iván, BARTA András, KISS Zsuzsanna, GOLDEN Dániel, HEGEDŰS Orsolya és SERÉNY Zsuzsanna (Budapest: Osiris Kiadó, 1995); TVERDOTA György, *József Attila tanulmányok és cikkek: 1923–1930: Magyarázatok* (Budapest: Osiris Kiadó, 1995).

3 JÓZSEF Attila, *Összes tanulmánya és cikke: Szövegek, 1930–1937*, 2.0. kiadás, kiad. FUCHS Anna, HORVÁTH Iván és VIGYIKÁN Villó (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2019), hozzáférés: 2020.10.24, http://textus.elte.hu/jozsef_attila/text/. A továbbiakban: JAHSZK 2019.

4 JÓZSEF Attila, *Összes tanulmánya és cikke: Szövegek, 1930–1937*, 1.0. kiadás, kiad. HORVÁTH Iván, FUCHS Anna, BOGNÁR Péter, BUDA Borbála Sára, DEVESCOVI Balázs és GOLDEN Dániel, prog. KIRÁLY Péter (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2012), hozzáférés: 2020.10.24, <http://textus.elte.hu/ja>. A továbbiakban: JAHSZK 2012.

Előre kell bocsátani, hogy a JAHSZK 2012 a kutatás sokkal kezdetlegesebb fokán állt, mint a JAÖTC. Közvetlenül a JAHSZK 2012 megjelenése után kezdődött a JAÖTC kutatócsoportjának jelentős összeggel támogatott, négyéves munkája. Bár a JAÖTC a JAHSZK 2012-t „figyelmes és alapos forrásközlés”-nek minősíti,⁵ valójában számos szövegközlési hibát, köztük igen súlyosakat is, helyesbíteni kellett. Most azt a néhány esetet mutatom be, ahol feltételezhetően mégis a JAHSZK 2012 járt el helyesen, és ahol az új kiadás a JAÖTC javaslata ellenére az eredeti változatot tartotta meg. A döntést minden esetben indoklom. A hálózati kiadásban az indoklás bővített, az érintett kéziratokból, gépiratokból és nyomtatványokból származó képkivágásokat is feltüntető változata is hozzáférhető.

A JAÖTC a JAHSZK 2012 bírálatát táblázatba foglalja – az átláthatóság kedvéért a továbbiakban én is ezt a formát követem.

<i>Irodalom és szocializmus. [1]⁶</i>		JA 363 ⁷	
	JAHSZK 2012	Sor	JAÖTC
1.	akik éppen ilyen	118.	akik épp ilyen
2.	zuzmara <u>hull szárnyas</u> hajamra.	289.	zuzmara <u>sárnyas</u> hajamra <u>hull</u> .

Az utólag beszúrt *éppe* elírás: állhat az *épp* és az *éppen* helyett. József Attila nem javította, így csak következtethetünk arra, melyik változat a helyes. A JA 139. jelzetű kézirat azonos szöveghelye alapján az *éppen* a valószínűbb. A JAÖTC az *épp* mellett döntött, ráadásul nem jelezte, hogy a döntést nem a költő, hanem a sajtó alá rendező hozta. A JAÖTC szerint József Attila a kézíraton látható jelöléssel megváltoztatta a szavak sorrendjét. Az érintett szöveg (önidézet, a *Favágó* című vers egy részlete) és a jelölés szokatlan alakja ezt valószínűtlenné teszik.

<i>Irodalom és szocializmus. [2]⁸</i>		JA 139	
	JAHSZK 2012	Sor	JAÖTC
3.	stb) tartalmu maga	18.	stb) tartalmú maga
4.	maga beismeri ugyanott,	218.	maga, 'beismeri' ugyanott,
5.	rendőr. Így a	252.	rendőr. Lám, a
6.	önmagukban mint forma szemléleti	557–558.	önmagukban (mint forma) szemléleti

A JAÖTC szerint József Attila a gépirat *tartalmu* szavát utólag, ceruzával *tartalmúra* változtatta. Az ékezetnek vélt vonás valószínűleg véletlen – a gépiraton nagyon sok eh-

5 JAÖTC, 1:20.

6 A JAÖTC-ben *Irodalom és szocializmus [Előadás]* címmel szerepel. JAÖTC, 1:104–120.

7 A táblázatban feltüntettem a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára jelzeteit.

8 A JAÖTC-ben *Irodalom és szocializmus [Tanulmány]* címmel szerepel. JAÖTC, 1:121–159.

hez hasonló, láthatóan céltalan vonást találunk. Ráadásul, mivel a költő írógépéről hiányzott az *ú*, egy ilyen típusú önkorrekciót semmi sem indokol.

A ceruzás vonások alakját, elhelyezkedését és a gépirat rengeteg más, véletlen vonását tekintve a JAÖTC szöveggözlése helytelen, ráadásul szokatlan és ebben a szövegkörnyezetben indokolatlan mondat szerkezetet eredményez.

A JAHSZK 2012 szerint József Attila először kiegészítette a gépiratot a fekete ceruza *Lám* szóval, majd ezt a beszúrást piros színnel *Ígyre* javította. A feltételezett sorrendet igazolja, hogy az *Így* sokkal erősebben van a papírba karcolva, és hogy a gépiratos szövegre vonatkozó korrektúra jelek fekete színűek. A JAÖTC megfordította a módosítások sorrendjét; döntésének alapja egy nem szerzői másolat, melyről nem tudjuk biztosan, a szöveg alakulásának mely fázisában készült.

A *mint forma* szögletes zárójelben szerepel. Mivel ez a jelölés viszonylag ritka, jól megfigyelhető, hogy József Attila nem alternatív zárójelként használta, hanem önálló jelentést tulajdonított neki. A legjobb példa talán a *[Bármiféle társadalmi...]* [2] egy szöveg helye: „[Az irodalom tehát valami ideális] és materiális folyamat ellentétében való egység.”

[Miért ilyen...]		JA 1087/45	
	JAHSZK 2012	Sor	JAÖTC
7.	pillanatától eddig, amíg szemléljük,	2–3.	pillanatától addig amig, amig szemléljük,
8.	az általános meg nem különböztetett (értékalkotó) munka	14.	az általános (értékalkotó) meg nem különböztetett munka
9.	kielégíteni képes. Más formát kívánó szükségletet elégít ki	20.	kielégíteni képes. Más formát kívánó szükségletet elégít ki

A JAÖTC szerint József Attila az *eddiget* *addigra* cserélte. Az *eddig* első karaktere valóban rosszul látszik, de ennek oka, hogy eredetileg egy befejezetlen, *k*-val kezdődő szó szerepelt a szövegben. A JAHSZK 2019 abban is eltér a JAÖTC változatától, hogy az első *amigot* elírásnak tekinti, és törli a főszövegből. Ezt egyrészt a mondat értelmezésével indokolhatjuk, másrészt pedig azzal, hogy az *eddig* és *amig* szavak közé szükséges a vessző.⁹

A szövegben eredetileg *általános (értékalkotó) munka* szerepelt. József Attila ezt egészítette ki az *általános társadalmilag meg nem különböztetett (értékalkotó) munka* változattal; ennél a szövegállapothoz a két kiadás még megegyezik. A következő csere során a szerző jól láthatóan kihúzta a *társadalmilag* kifejezést, arra viszont semmi sem utal, hogy a szavak sorrendjét is módosította volna, mint ahogy azt a JAÖTC közlése teszi.

A JAÖTC *elégítre* javítja a JAHSZK 2012 *elégít* alakjait. Csakhogy a kérdéses ékezetek sokkal jobban hasonlítanak a pontokra, mint a vesszőkre. Ezt figyelembe véve a javítás csak akkor lett volna indokolt, ha József Attila egyetlen másik kéziratán sem

⁹ József Attila sok esetben nem követte a kor helyesírását, többek között a vesszőhasználat esetében sem. Az alárendelések írásakor azonban következetes volt.

szerepelt volna az *elégít* változat.¹⁰ De mivel ez utóbbi többször is előfordul,¹¹ a JAÖTC közlése helytelen.

[Amennyiben marxisták...] [1]		JA 16	
	JAHSZK 2012	Sor	JAÖTC
10.	különböző nyelvű versekben	22.	különböző nyelvi versekben

A JAÖTC megőrizte a gépirat *nyelvi* szavát, a JAHSZK 2012 ellenben elírásnak tekintette, és *nyelvűre* javította. A szövegkritikai javítás több szempontból is indokolható. Egyrészt a *nyelvi vers* meghatározás csak egy nagyon összetett kontextusban nyerhet értelmet, másrészt a szöveg a különböző nyelvek azonos jelentésű, de eltérő hangalakú szavairól szól, így a *különböző nyelvű* szókapcsolat tökéletesen kiegészíti a szöveghelyet. A döntést megerősíti, hogy a részlet további három fogalmazványban jelenik meg, és valamennyiben a *különböző nyelvű vers* szerepel.

Mécs László költészete		Nyomtatott forrás	
	JAHSZK 2012	Sor	JAÖTC
11.	A megadott sorokat új bekezdésben közli	38., 49., 110., 124.	Szándéka szerint a megadott sorokat nem közli új bekezdésekben

A JAHSZK 2012 a felsorolt szöveghelyek mindegyikét új bekezdésben közölte. A JAÖTC szerint ezek folytatólagosan jelentek meg az eredeti cikkben, ám a forrásban a behúzás sokszor az idézett versrészletek esetében is elmaradt, így ezt szedési esetlegességnek tekinthetjük. A JAÖTC csaknem ugyanígy járt el – bár az összehasonlító szövegkritikában megemlékezett a JAHSZK 2012 „hibájáról”, a cikk közlésekor ugyanúgy elkövette azt. A 104. sor hasonlóan szedett bekezdését pedig a fenti listában sem szerepeltette.

[Hegel...]		JA 1087/10	
	JAHSZK 2012	Sor	JAÖTC
12.	Amikor eme állításunkat	65.	Amikor ezen állításunkat

A forrásban látható kifejezés nem *ezen*, hanem *em*, az *eme* elírása.

10 A gépiratok ebben az esetben nem bizonyítanak semmit, tekintve, hogy József Attila írógépéről hiányzott az *i* betű.

11 JAHSZK 2019, [I. Mit értünk voltaképpen...] [1], illetve JAHSZK 2019, *Emberi eszmélet és társadalmi haladás* című írások és az ezekhez tartozó kéziratok.

[„A magyar proletárirodalom platformtervezete.”] ¹²		JA 1087/49	
	JAHSZK 2012	Sor	JAÖTC
13.	sem követke [a szöveg vége]	257.	sem követke- [a szöveg vége]

A JAHSZK 2012 nem jelezte a sorvégi kötőjelet. Mivel az elválasztás írástechnikai esetlegesség, a kiadás nemcsak itt, hanem sehol sem tüntette fel. Egyebütt a JAÖTC sem közölte a kötőjeleket.

Zsolt Béla: „Bellegarde”.		Nyomtatott forrás	
	JAHSZK 2012	Sor	JAÖTC
14.	szerelemnek.” Vall és Kolarow	103.	szerelemnek.” Vall, és Kolarow

A JAÖTC sajtóhibának tekintette a vessző hiányát, de József Attila a tagmondathatár kötőszava előtt általában elhagyta a vesszőt.¹³ A javítás nem indokolt.

[Ő feleségének...]		JA 1087/57	
	JAHSZK 2012	Sor	JAÖTC
15.	mint hallucinált színészt	18.	mint hallucináló színészt
16.	„Én ebből azt értettem”, teszi hozzá Németh L., „hogya a tanulmányom nem kell.”	65–66.	„Én ebből azt értettem, teszi hozzá Németh L., hogy a tanulmányom nem kell.”

A kéziraton a *hallucinált* szóalak szerepel. A forrás idézete hiányos, így nem tudhatjuk, melyik változat helyes. A JAÖTC közlése mellett szól, hogy az jelenti a legkevesebb sajtó alá rendezői javítást. Ugyanakkor József Attila írásaira egyáltalán nem jellemző ez a megoldás, így a JAHSZK 2019 nem veszi át.

[... utolsó sorban...]		JA 1087/61	
	JAHSZK 2012	Sor	JAÖTC
17.	Szabó Dezsőé, és	6.	Szabó Dezsőé és
	László azonban a	8.	László pedig a
	természetet pedig alakatlan	9.	természetet azonban alakatlan

12 A JAÖTC-ben [hatalmát és létformáját] címmel szerepel. JAÖTC, 1:452–463.

13 „Azt, hogy a vessző hiányát helytelen lenne egyszerűen József Attila figyelmetlenségének tulajdonítani, jól bizonyítja, hogy az egyik kéziratanban [A szemléletnek továbbá...] a költő áthúzza az „és” előtti vesszőt a tagmondathatáron.” JAHSZK 2012, Sógó.

A három eltérés egynek tekinthető, mivel összefüggenek egymással.¹⁴

Ha József Attila utólag módosította egy gépiratát, általában a kérdéses részlet fölé írta az új szöveget; a JAÖTC közlése ezen alapszik. Ebben az esetben azonban felmerül, hogy az utólag beírt szavak valódi helye a felettük lévő sor. Az első, tízszavas módosítás ugyanis elfoglalta azt a sorközt, ahová a hagyományos eljárás szerint az utólagos *pedig* került volna, így minden kiegészítés elcsúszott.

József Attila Tormay Cécile és Szabó Dezső stílusát jellemzi, majd ehhez képest minősíti Németh Lászlóét (a logikai viszony szembeállítás; ezt jobban kifejezi az *azonban*, mint a *pedig*). Németh László értékelése során két negatív vonást emel ki (a logikai viszonyt jobban kifejezi a *pedig*, mint az *azonban*). A tagmondatok már az első változatban is így viszonyultak egymáshoz – ez szintén a JAHSZK 2012 közlését valószínűsíti.

Kosztolányi Dezső		Nyomtatott forrás	
	JAHSZK 2012	Sor	JAÖTC
18.	A forrás megjelölése: „A költő által átnézett (javított) példány.”		A nyomtatványban nincsenek autográf javítások.

A forrásként megadott példány József Attila hagyatékából került elő, és a címnél látható a két 45 fokos piros vonás is. Bár a lapszámban valóban nincs javítás, az előbbieket miatt a JAHSZK 2012 egyezményes leírása indokolt.

[T. C.!...]		JA 19	
	JAHSZK 2012	Sor	JAÖTC
19.	<i>Ignotus Pál és József Attila</i>	6.	<i>Ignotus Pál és József Attila</i>
20.	keretét, e	17.	keretét, itt e

A JAÖTC szerint a köztöszóra nem érvényes a kurziválás. Bár az *és* valóban nincs alá húzva, a kiemelés az egész sorra vonatkozik. A jelölés csak jelzés értékű: ha nem így lenne, az *Ignotus* kiemelését is megkérdőjelezhetnénk.

A szövegben eredetileg a *kereteteit* elírás szerepelt. József Attila nem egy átfogalmazás során erősítette meg az első *t*-t, hanem ennek javításakor; *keretét itt* változat nem létezett.

14 A kérdéses szövegrész a JAÖTC-ben: „Mert Tormay Cecil stílusa több férfiasságot árul el, mint Szabó Dezsőé és az előbbi sokszor finom és a finomságban mindig van erő az utóbbi a megejtett természet önkivületében tetszeleg. Németh László pedig a finomságot összetéveszti a fejhanggal, a meglévő formát elroncsoló természetet azonban alaktalan törekvésekkel pótolja.”

A kérdéses szövegrész a JAHSZK 2012-ben: „Mert Tormay Cecil stílusa több férfiasságot árul el, mint Szabó Dezsőé, az előbbi sokszor finom és a finomságban mindig van erő és az utóbbi pedig a megejtett természet önkivületében tetszeleg. Németh László azonban a finomságot összetéveszti a fejhanggal, a meglévő formát elroncsoló természetet pedig alaktalan törekvésekkel pótolja.”

Ázsia lelke [1]		JA 153	
	JAHSZK 2012	Sor	JAÖTC
21.	egyedül lehetséges kulturtudományos	6.	egyedül lehet kulturtudományos
22.	fogalma. Az elfojtásoktól	27.	fogalma. Így elfojtásoktól

József Attila egy változtatás során kihúzta az eredeti *lehetséges* szó második felét. Feltételezhető, hogy a törlés egy nagyon hamar elvetett, javítás nélkül maradt változat, tekintve, hogy a későbbi fogalmazványok mindegyikében *lehetséges* szerepel. A mondat grammatikai szerkezetének megőrzése érdekében a JAHSZK 2019 javítja a kifejezést.

A kézíraton jól kivehető, hogy József Attila törölte az *Igy* szót. A JAÖTC szerint a megmaradt *azt* cserélte *Igyre*, de ez ellen szól, hogy a *z* betű átírásának nem maradt nyoma. Az *Ázsia lelke* [2] azonos szöveghelye szintén a JAHSZK 2012 javítását támasztja alá.

[Az ösztönökkel...]		JA 153	
	JAHSZK 2012	Sor	JAÖTC
23.	rendjében érvényre jutott.	63.	rendjében érvényre jutott.

A ceruzás vonás valószínűleg véletlen. József Attila nagyon ritkán használt csak a ragra vonatkozó kijelöléseket, a kérdéses morféma nem árnyalja a szöveg jelentését, a kézíraton pedig több jelentés nélküli vonás is látható.

[Pauler Ákos...]		JA 1087/14	
	JAHSZK 2012	Sor	JAÖTC
24.	„végtelen regresszus lehetetlenségének”	2.	„végtelen regresszus lehetetlenségének”

A JAHSZK 2012 hibás, mivel jelzés nélkül javította a kifejezést, de a JAÖTC *regresszus* olvasata sem helyes. Ha megvizsgáljuk az ékezeteket, látható, hogy a megfelelő alak a *regresszus* – ez viszont egyértelműen tollhiba, tehát (a javítás tényének feltüntetése mellett) a *regresszust* kell szerepeltetni.

Marx szimbolizmusa. ¹⁵		JA 1087/14	
	JAHSZK 2012	Sor	JAÖTC
25.	A Marx szimbolizmusa címhelyzetben szerepel		A Marx szimbolizmusa nem szerepel címhelyzetben

15 A JAÖTC-ben [A társadalom alapja biológiai] címmel szerepel. JAÖTC, 2:1372–1379.

A JAÖTC szerint a *Marx szimbolizmusa* nincs címhelyzetben, egyrészt, mert balra zár-
tan helyezkedik el, másrészt, mert József Attila nem hagyott helyet e között és a követ-
kező sor között. De a cím több kéziratban is előfordul hasonló pozícióban, balra vagy
jobbra zár-
tan (lásd *Medvetánc*, *Ázsia lelke* [2]), a *Marx szimbolizmusa* pedig látványosan
elkülönül a jegyzet folytatásától az aláhúzás és a többi sor behúzása miatt. A JAHSZK
2019 címként közli.

2. A JAÖTC egyéb szöveghelyezési hibái

A következő pontban néhány óvatos észrevételt szeretnék tenni a JAÖTC szövegével
kapcsolatban, ahol – véleményem szerint – a közlés hibás. Természetesen a helyesbí-
tést minden esetben indoklom.

A JAHSZK 2019-ben az itt javasolt változatok szerepelnek.

Nemzetiség és gondolkodás		JA 1087/54	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
1.	példázza, – hogy is utasítaná el	2.	példázza, – hogyne is utasítaná el

A kéziratban *hogyne* szerepel.

[Egyszóval...]		JA 157/2	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
2.	tartalmat a mennyire megértjük	1.	tartalmat amennyire megértjük

József Attila sokszor tudatosan választott archaikus formákat, de az *a mennyire* való-
színűleg csak elgépelés. A szófaj gyakorisága ellenére az 1930 és 1937 között készült
prózai szövegekben ezen kívül egyszer sem fordul elő különírás.

Amennyiben marxisták [2]		JA 1087/41	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
3.	[a forrásban:] általános és állandó	37.	[a forrásban:] általános és állandó
4.	külön-külön és együttes,	124.	külön-külön és együttes,

A JAÖTC a 37. sorban jelzés nélkül javította a kézirat egy hibáját. Bár lábjegyzetben
megemlékezett arról, hogy a JA 1087/42 jelzetű kéziratban az *és* alak szerepel, nem jelez-
te, hogy ugyanez a hiba feltűnik a JA 1087/41 szövegében is.

A gépiraton az *és* pirossal szerepel.

<i>Irodalom és szocializmus [1]</i>		JA 363	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
5.	<u>potencia és a forma mint</u>	164.	<u>potencia és a forma mint</u>
6.	adottak – e mozzanatok	182.	adottak – a mozzanatok
7.	éppen e mozzanatok	183.	éppen a mozzanatok
8.	maga felbonthatatlan, (mert	205.	maga felbonthatatlan (mert

A kéziratban a kijelölés nem vonatkozik a kötetkezére. A kihagyás oka egyszerű pontatlanság is lehetne, de figyelembe véve az aláhúzás gondos tagolását, láthatóan nem erről van szó. A kéziratban jól kivehető, hogy az egyik változatban *a*, a másikban *e* szerepelt. Valószínűbb, hogy a későbbi változat az *a mozzanatok*; ezt támasztja alá az *Irodalom és szocializmus [2]* azonos szöveghelye.

A részletnek nincs *e mozzanatok* változata. A kéziratban a főszövegben közölt *a* helyett eredetileg *s* szerepelt (valószínűleg véletlenül).

Bár József Attila nem javította, a *felbonthatatlan* szót követő vessző a korábbi szövegállapothoz tartozik.

Az eredeti mondatban a *mert különben művészileg megsemmisülő* részlet a *felbonthatatlan* jelzőhöz kapcsolódik. A módosítás során József Attila ezt a részt zárójelbe tette, hogy megkönnyítse a megértést. Ezzel a mondat logikai felépítését nem változtatta meg.

A zárójel beiktatása során a szövegben felejtett vessző megbontja az eddigi struktúrát, és a részletet a jelzett szóhoz, az *egészhez* köti; az így kapott mondat értelmét veszti. A döntést alátámasztja az *Irodalom és szocializmus [2]* azonos szöveghelye is.

<i>Irodalom és szocializmus [2]</i>		JA 139	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
9.	szavakból áll –. Ezeknek	502.	szavakból áll. Ezeknek

A gondolatjel szövegkritikai törlése indokolt, mivel a jelölés ebben a formában tartalmatlan, és ezt igazolja a részlet elhelyezkedése is.

Az *Irodalom és szocializmus [2]* az *Irodalom és szocializmus [1]* tovább írt, kibővített változata. A korábbi előadás szó szerinti átvételeiből, átfogalmazásaiból és új részletekből áll. A kérdéses rész egy határponton helyezkedik el: eddig a pontig másolat, ezután viszont átdolgozott szöveg. Feltételezhető, hogy József Attila a gondolatjel leírása után döntött a módosítás mellett. A halmazott írásjelek javítása egyszerűen elmaradt.

<i>Hajnali Madár.</i>		JA 613	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
10.	darabja (vö. 2.) és	78.	darabja (vö 2.) és

A JAÖTC a ma is bevett alakban használta a rövidítést: (vö. 2.), és nem jelezte, hogy a forrásban nem szerepel az első pont. A javítás semmiképp sem lenne indokolt: József Attila kézírataiban többféleképp is megjelenik a rövidítés.

[Tanulmányunk három...]		JA 1087/59	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
11.	legosztálytudatosabb képviselői azok,	155.	legosztálytudatosabb képviselői, azok,

Bár a forrásban nem szerepel, a kérdéses összetett mondatba szükséges a vessző. A szövegkritikai javítás nélkül a mondat grammatikailag helytelen, a tisztázatlan alany és állítmány értelemzavaró.

[Bármiféle társadalmi...] [1] ¹⁶		JA 1087/2	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
12.	társadalom gazdaságának és	5. lábjegyzet (2. sor)	társadalom gazdagságának és

A kézirat *gazdagságának* szerepel.¹⁷

[Bármiféle társadalmi...] [2] ¹⁷		JA 1087/3	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
13.	előbb materialissá kell	64.	előbb materialissá kell
14.	(Az irodalom tehát valami ideális és materiális folyamat ellentétében való egység.)	71–72.	Az irodalom tehát valami ideális és materiális folyamat ellentétében való egység.

A JAÖTC nem jelezte, hogy a forrásban a *materialissá* alak szerepel. A javítás ráadásul semmiképp sem indokolt: a költő a görög és latin eredetű szavak írásakor több változatot is használt.¹⁸

A kérdéses szövegrész szögletes zárójelben szerepel. Mivel ez a jelölés ritkán fordul elő, jól megfigyelhető, hogy József Attila nem alternatív zárójelként használta.

16 A JAÖTC a két fogalmazványt együtt közli; a [Bármiféle társadalmi...] [1] kézirathoz az [1K:] jelölésű szövegrészek tartoznak. JAÖTC, 1:393–399.

17 A JAÖTC a két fogalmazványt együtt közli, a [Bármiféle társadalmi...] [2] kézirathoz az [2K:] jelölésű szövegrészek tartoznak. Uo.

18 Lásd: *Ahogy azt a nagy Móricz elképzeli* című szöveget. JAÖTC, 1:338–353.

[Hegel...]		JA 1087/10	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
15.	tárgyak.” 36–37. Esth. 1875. Paris. A szép	5.	tárgyak.” 36–37. Esth. 1875. Paris. [új sorban:] „A szép
16.	uralkodó reszegve hozzánk	29.	uralkodó rezegve hozzánk

A hivatkozás utólag került a szövegbe: a kéziraton jól kivehető, hogy a költő a kiadás adatait és az oldalszámot is később jegyezte fel, az eredeti sornak egyik részlet sem folytatása. Emiatt a következő idézet (a sajtó alá rendezői idézőjellel együtt) új bekezdést nyit.

A megoldás ellen szól, hogy József Attila az új bekezdést (vázlatpontot) ezen a kéziratban behúzással jelölte, de érdemes megjegyezni, hogy ez épp az első, ráadásul Hegel az egyetlen, akihez több különálló idézet kapcsolódik.

A kérdéses szó nem *reszegve*, hanem *rezegve*. Az *s*-nek tűnő betű nagy része valójában a *z*-hez tartozik. A szövegben eredetileg *rem* állt, József Attila ezt változtatta meg a *rezegve* formára.

[„A magyar proletáriródlalom plattformtervezete.”]		JA 1087/49	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
17.	[a forrásban:] e „marxisták” április	83.	[a forrásban:] e „marxisták”, április
18.	nincsen papirunk, irodalomhoz,	97.	nincsen papirunk irodalomhoz,

Az utólagos beillesztés során József Attila nem húzta ki az előző szövegváltozathoz tartozó írásjelet. A JAÖTC jelzés nélkül törölte. József Attila a kiegészítés során törölte a korábbi vesszőt.

„A magyar proletáriródlalom plattformtervezete.”		JA 1087/49	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
19.	kapitalizmus „harmadik periódusának” egyik	19.	[előbb:] kapitalizmus „harmadik” periódusának egyik [végül:] kapitalizmus „harmadik periódusának” egyik

A forrásban szereplő felesleges idézőjel feltételezhetően nem elgépelés, hanem egy elvetett, de javítás nélkül hagyott változat. A JAÖTC jelzés nélkül javította.

Emberi eszmélet és társadalmi haladás.		JA 1087/8	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
20.	pénz. „Képzelt” szükségletek	49.	pénz. [új sorban:] „Képzelt” szükségletek

A kérdéses mondat új bekezdéshez tartozik. A félreértés oka, hogy az adott kéziratban az új bekezdést behúzás jelöli, az érintett sor pedig nem így szerepel. Csakhogy a mondatot megelőző kihúzott részletben az a tagolás már megtörtént, és a szöveg tartalma is ezt igazolja.

[Ekkor azonban elvásztják...] ¹⁹		JA 1087/17	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
21.	[a forrásban:] embernek vissza kell	128.	[a forrásban:] embernek vissza kell

A JAÖTC lábjegyzetben közölte a gépirat hibás *viszsa* szavát, és javította azt, de nem jelezte, hogy a javítás nem a szerzőtől, hanem a sajtó alá rendezőtől származik.

A művészet kérdése és a proletárság.		JA 1087/52	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
22.	[a forrásban:] akarva-akaratlan vállalnia kell	2.	[a forrásban:] akarva-akaratlan vállalnia kell
23.	Ez látszólagos probléma, önmagától	30–31.	Ez a látszólagos probléma önmagától
24.	tudattalanul – nemi vetélytársat	112.	tudattalanul – <i>nemi</i> vetélytársat

A JAÖTC lábjegyzetben közölte a kézirat hibás *vállania* szavát, és javította azt, de nem jelezte, hogy a javítás nem a szerzőtől, hanem a sajtó alá rendezőtől származik. A JAÖTC szövegközléséből kimaradt a névelő. Az eredeti, kéziraton szereplő mondat érthető és helyes, így a szövegkritikai javítás – a vessző beillesztése – fölösleges. A gépiraton szerepel a kiemelés.

[Kirpotin...]		JA 122	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
25.	[a forrásban:] nem követték elég	3.	[a forrásban:] nem kevtették elég

JAÖTC jelzés nélkül javította a kézirat elírását.

„Uj szellemi front”		JA 1087/60	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
26.	lapban s a délutániban meg	2.	lapban, a délutániban pedig meg

19 A JAÖTC *A művészet kérdése és a proletárság.* című szöveggel együtt közli. JAÖTC, 1:695–718.

A JAÖTC egyben közölte a kézirat és a nyomtatvány szövegét, az előbbi eltéréseit lábjegyzetben tüntette fel. A kérdéses részletnél nem jelezte, hogy ez csupán az utolsó előtti változat – József Attila végül a kézirat mondatát is átirta a cikk szövegére.

Ének a semmiről		Nyomtatott forrás	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
27.	pompa az, részvételen,	27.	[az idézet helyesen:] pompa ez, részvételen, [főszöveg:] pompa az, részvételen,

A Kosztolányi-vers igazi szövege: *A pompa ez, részvételen, derült*. A JAÖTC nem jelezte, hogy a cikkben pontatlan idézet jelent meg; ezzel szemben a másik versrészlet hasonlóan hibás *csurog* alakját csak lábjegyzetben tüntette fel, a főszövegben pedig az eredeti Kosztolányi-mű *csorog* formáját közölte. A két eltérést egységesen kellett volna kezelni.

[... szavakat, amelyekkel...]		JA 606	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
28.	[a forrásban:] világ rendjét elveti.	93.	[a forrásban:] világ rendjét elveti.

A JAÖTC jelzés nélkül javította a hibás *rendjét* alakot.

Kosztolányi Dezső		Nyomtatott forrás	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
29.	olyan – világos és	29.	olyan világos és
30.	erkölcsi világát; ki,	91.	erkölcsi világát, ki,

A gondolatjel az *[Ifjuságom elején...]* kezdetű fogalmazvány és a szöveg tartalma alapján sajtóhiba. A nyomtatott szövegben szereplő mondat állítmánya ebben a formában az *olyan* lenne, egy előre- vagy visszautalás, de a szövegkörnyezetben nincs részlet, melyre vonatkozhatna. A forrásban vessző szerepel.

[„Ökonomikus realizmus” helyett...]		JA 1087/13	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
31.	[a forrásban:] helyett szerencsésebbnek tartom	1.	[a forrásban:] helyett szerencsésebbnek tartom
32.	humanizmus. Maga, Marx, Feuerbach	9.	humanizmus. Maga Marx Feuerbach

A JAÖTC jelzés nélkül javította a hibás *szerencsesebbnek* szót. A kérdéses szöveghely első vesszője nem központoszási jel, hanem a következő sor *szerint* szavának ékezeete. A második vessző egy korábbi szövegváltozathoz tartozott, a kéziraton jól kivehető, hogy József Attila törölte a hozzá tartozó folytatással együtt.

[Az ösztönökkel...]		JA 153	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
33.	[a forrásban:] a hódítókét.” Furcsa	59.	[a forrásban:] a hódítókát.” Furcsa

A JAÖTC jelzés nélkül javította a hibás *hódítókát* szót.

Medvetánc		JA 28	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
34.	[a forrásban:] 6.	8.	[a forrásban:] 6.,
35.	[a forrásban:] helyzetet fog föl	18.	[a forrásban:] helyzetet fög föl

A JAÖTC nem jelezte a forrásban szereplő vesszőt, és jelzés nélkül javította a hibás *fög* alakot.

[...hiányzik egy rövidrefogott...]		JA 1087/30	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
36.	[a forrásban:] bölcs mértéktartása [új sorban:] –	23.	[a forrásban:] bölcs mértéktartása [új sorban:] –

A kéziraton valójában a helyes alak szerepel. A JAÖTC hibásként kezeli és kijavítja.

[Pauler Ákos...]		JA 1087/14	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
37.	[a forrásban:] és kategóriához. [szöveg vége]	4.	[a forrásban:] és kategóriához. [szöveg vége]

A JAÖTC jelzés nélkül javítja a hibás *kategóriához* alakot.

[...egymástól...]		JA 1087/24	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
38.	És felelt: a társadalmi viszonyok összessége. Feuerbach elszakította az erkölcsiséget ettől az észtól s önálló elvvé tette;	23–24.	És felelt: a társadalmi viszonyok összessége. [A kijelölés kezdete:] Már most hogy' fest a gondolatmenet? Hegel a természetben működő ész tudatosodásának látta az emberi művelődést; Feuerbach elszakította az erkölcsiséget ettől az észtól s önálló elvvé tette;
39.	emberek számára a	140.	[a forrásban:] emberek számára a

A JAÖTC a „Már most...” kezdetű részlet aláhúzását törlésnek tekinti. Egyrészt ez ellen szól, hogy a kérdéses kéziratban József Attila csak hullámos vonalat használt a törléshez, másrészt, ha a vonalat törlésként kezeljük, az idézett rész utolsó mondatának visszautalása értelmét veszti. A forrásban az *emberek számára a* szövegrészlet szerepel; a JAÖTC jelzés nélkül javította.

Hegel – Marx – Freud ²⁰		JA 1087/28/1; JA 1087/28/2.	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
40.	mondjam, fiziológiai és	128.	mondjam, fiziológiai és
41.	[a forrásban:] természetet és a termelési	[Mell.] 17. sor	[a forrásban:] természetet és a termelési

Bár a gépiraton eredetileg valóban *fiziológiai* szerepelt, József Attila utólag, kézírással pótolta az ékezetet. A JAÖTC jelzés nélkül törölte a felesleges és szót.

Hegel – Marx – Freud ²¹		JA 155; JA 1087/29 (6. f.); JA 1087/21; JA 1087/28/3	
	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
42.	ezáltal adott viszonyuk	140.	ezáltal viszonyuk
43.	találta Engels Feuerbachnál.	222.	találta Engels, Feuerbachnál.
44.	hat, a tudatán	227.	hat, tudatán

A forrásban nem szerepel az adott szó és a névelő, ellenben szerepel a vessző.

20 A JAÖTC-ben [Főváltozat 1.] címen szerepel. JAÖTC, 2:1227–1243.

21 A JAÖTC-ben [Főváltozat 2.] címen szerepel. Uo., 2:1248–1259.

3. Csekély jelentőségű, de nagy számban előforduló típushibák

A harmadik pontban néhány kevésbé lényeges eltérésre szeretnék kitérni. A pontosítások többsége típushiba, és általában nem a főszövegre, hanem korábbi változatokra vagy a jegyzetekre vonatkoznak, ezért egyesével nem ismertetem őket, csak csoportjaként. Külön esetekkel csak olyankor foglalkozom, ha az valamiért indokolt. Hogy egyszerűbb legyen összehasonlítani az eltéréseket, a JAHSZK 2019 jegyzeteit a tanulmányban a JAÖTC jegyzetelési módjához igazítottam (például kezdőszavak, szöveghatárok stb. esetében). Tartalmi módosítás nem történt. Ahol a javaslat csak két réteget érint, a kúpos zárójeles jelölést használom: <>. A több réteget érintő cserék esetében a teljes jegyzetet közlöm.

Az első karakterekre vonatkozó cserék

A JAHSZK 2012 és a JAÖTC megegyezett abban, hogy minden első karaktert érintő változtatást feltüntetett, az elütéseket is beleértve. A JAHSZK 2012 a többi esetben nem jelezte az elgépeléseket – ezek általában nem túl informatívak, és sokszor képtelen eredményeket adnak. Ennek fényében kizárólag az első betűket érintő cserékre térek ki.

A felsorolt esetekben a JAÖTC vagy nem jelezte a főszöveget megelőző szövegállapotot, vagy téves előzményt állapított meg.

		Szöveg	JAÖTC	Sor	JAHSZK 2019
1.	JA 16	[Amennyiben marxisták...] [1]	köznnyelvben és más	34.	köznnyelvben <l> és más
2.	JA 1087/41	[Amennyiben marxisták...] [2]	hogy nem vagyok	241.	hogy <e> nem vagyok
3.	JA 363	Irodalom és szocializmus. [1]	van e két	111.	van <a> e két
4.		Irodalom és szocializmus. [1]	rendőr. E regénynek	124.	rendőr. <A> E regénynek
5.		Irodalom és szocializmus. [1]	és nem a	261.	és <a> nem a
6.	JA 139	Irodalom és szocializmus. [2]	és osztályuralma védelmére,	249.	és <s> osztályuralma védelmére,
7.	JA 1087/49, JA 1087/48	„A magyar proletárodalom platformtervezete.”	függetlenül <aem> sem igen	76.	függetlenül <nem> sem igen
8.		„A magyar proletárodalom platformtervezete.”	igazság, nem állitható	128.	igazság, <m> nem állitható

9.	JA 1087/7	[Az emberek, amikor...]	szükségszerűen <c> tudatos, sőt	3.	szükségszerűen <e> tudatos, sőt
10. ²²		Hegel – Marx – Freud ²³	Persze itt kérdéses	84.	Persze <u> itt kérdéses
11.		Hegel – Marx – Freud ²⁴	ezzel az elfojtással	212.	ezzel <e> az elfojtással

7. A JAÖTC feltételezte, hogy a főszöveg *sem* szavának volt egy elütésből adódó *aem* alakja, de itt nem elgépelésről, hanem egy önálló változatról beszélünk. A kérdéses betű nem *a*, hanem *n*, a *sem* eredetileg *nem* volt. Ha a *sem* szónak nem lett volna más előzménye, a mondat első változata értelmét vesztené.²⁵

A korábbi szövegállapotokra vonatkozó eltérések

A következő lista azokat a szöveghelyeket sorolja fel, ahol a JAHSZK 2019 egy korábbi változat szövegében tér el a JAÖTC közlésétől. A sorok helyett most a lábjegyzetek számát adom meg, hogy könnyebb legyen az összehasonlítás.

Ha József Attila teljesen átfogalmazta a vizsgált részletet, akkor kizárólag az érintett változatot idézem, ha csak módosította azt, a cserét követő állapotot is feltüntettem.

		Szöveg	JAÖTC	Láb-jegyzet	JAHSZK 2019
12.	JA 16	[Amennyiben marxisták...] [1]	fogalmi mozzanatok mindenki	18.	fogalmi mozzanatok mindenki
13.	JA 1087/42	[Amennyiben marxisták...] [3] ²⁶	elgondolnunk, ami A	47.	elgondolnunk, ami A
14.	JA 363	Irodalom és szocializmus. [1]	szemléleti <egység> egésznek	128.	szemléleti egésznek
15.		Irodalom és szocializmus. [1]	egésznek. <Marx> Egyrészt	129.	egésznek. <Mert> Egyrészt
16.	JA 139	Irodalom és szocializmus. [2]	nekem <tetszik:> tetszik;	74.	nekem <tetszik,> tetszik;
17.	JA 613	Hajnali Madár.	Íme, ahány <kép, annyi stilusa.> a kép, annyi a stilus.	43.	Íme, ahány <kép, annyi stilusu.> a kép, annyi a stilus.

²² A HMF jelzeteit lásd az előbbi pontokban.

²³ A JAÖTC-ben [Főváltozat 1.] címmel szerepel. JAÖTC, 2:1227–1243.

²⁴ A JAÖTC-ben [Főváltozat 1.] címmel szerepel. Uo.

²⁵ * Burzsoá irodalom és művészet azonban sem igen van, a válság előtt sem igen volt.

²⁶ A JAÖTC együtt közli az [Amennyiben marxisták...] [2] szövegével. JAÖTC, 1:177–188.

18.	JA 1087/49	[„A magyar proletáriródalom plattformtervezete.”]	hogy másokról szólana.	193.	hogy másikról szólana.
19.		<i>Fiatalságunk és a népművészet.</i>	[sajtóhiba:] Vezér [lásd főszöveg] _{szkj}	1.	[Utólagos csere] [Előbb:] ₁ Vezér [végül: főszöveg] ₂
20.	JA 1087/8	<i>Emberi eszmélet és társadalmi haladás</i>	százmilliós <vagyonokon> vagyonok gyarapítása	29.	százmilliós <vagyonokna> vagyonok gyarapítása
21.		<i>A nemzeti szocializmus</i>	védelmét, habár multból	6.	védelmét, ha a multból
22.	JA 1087/13	[„Ökonómikus realizmus” helyett...]	„történelmi materiáliáról” szól,	4.	„történelmi materiáliakról” szól,
23.	JA 153	[Az ösztönökkel...]	feloldó <értelemre> értelem helyet	15.	feloldó <értelem, a> értelem helyet
24.		[Az ösztönökkel...]	módszertani <hibáján> hibája világosan	37.	módszertani <hibájára> hibája világosan
25.	JA 1087/22	[Nem szükséges...]	nyomán. Ma a létet	118.	nyomán. Ha a létet
26.	JA 1087/24	[...egymástól...]	szerint is, mint előbb mondtam.	27.	szerint is, mint előbb mondtam.
27.		[...egymástól...]	ha <[...]> –	39.	ha <(> –
28.		[...egymástól...]	(1). <A tulajdon> A munka	48.	(1). <„A tulajdon> A munka
29.		<i>Hegel – Marx – Freud²⁷</i>	jelenségek érdekelvű	12.	jelenségek érdekelvű
30.		<i>Hegel – Marx – Freud²⁸</i>	mindenki <szocialistá> szocialista, aki	96.	mindenki szocialista, aki
31. ²⁹		<i>Hegel – Marx – Freud³⁰</i>	a fízológiai létet	133.	a fízológiai létet
32.	JA 1087/12	[1. Forradalom idején...]	tévedés Mi fojthat vissza	3.	tévedés. Mi fojthat vissza
33.		[1. Forradalom idején...]	szükséglet,: kell a fához közelednem és az almát letépjem,	16.	szükséget,: kell a fához közelednem és az almát letépjem,

27 A JAÖTC-ben a *Hegel – Marx – Freud [1. főváltozat]* címmel közölt szöveg. JAÖTC, 2:1227–1244.

28 A JAÖTC-ben a *Hegel – Marx – Freud [1. főváltozat]* címmel közölt szöveg. Uo.

29 A kérdéses kifejezés egy többszörösen átfogalmazott szövegrészlet változatlanul hagyott szava – a láb-jegyzetben három alkalommal is megjelenik. Nem közöljük a teljes jegyzetet, mivel az észrevétel kizárólag erre vonatkozik.

30 A JAÖTC-ben a *Hegel – Marx – Freud [1. főváltozat]* címmel közölt szöveg. JAÖTC, 2:1227–1244.

14. A JAÖTC egy másik fogalmazási irányt feltételezett, de csak az *s* és az *é* felcseréléséről van szó. A hipotetikus változat *y*-ja nem szerepel a gépiraton.

16. A korábbi változatban nem kettőspont, hanem vessző követte a *tetszik* szót, a módosítás pedig nem írógéppel, hanem utólag, ceruzával történt.

18. A betű alakja mellett az is a *másikról* változat mellett szól, hogy az idézet első része nem többes, hanem egyes számot használ.

19. A JAÖTC a folyóiratpéldány ismertetése során helyesen megállapította, hogy József Attila kijavította a sajtóhibát, ugyanakkor a lábjegyzetben a szöveggkritika már saját javításaként tüntette fel ugyanezt.

28. A törlés alakjából és a szöveghelyből kiindulva megállapítható, hogy egy nyitó zárójel szerepelt a mondatban, ezt váltotta fel a hasonló funkciójú gondolatjel.

A korábbi szövegállapotok számára vonatkozó eltérések

A következő lista azokat a szöveghelyeket sorolná fel, ahol a kiadások a változatok számában térnek el. Közlésétől terjedelmi okokból eltekintünk, csak összefoglaljuk a tanulságait. Az esetek egy részében a JAÖTC összevont olyan szerzői változtatásokat, melyek nem egyszerre történtek, máskor pedig összefüggő cseréket kezelt időben különálló módosításokként.

A korábbi szövegállapotok jelzés nélkül javított hibái

Külön listába rendeztem a korábbi változatok elütéseit, melyeket József Attila nem javított, és melyeket a JAÖTC nem jelzett. Szintén itt kapnak helyet az eredeti szövegben értelemzavaró, a grammatikai szerkezetet megbontó, javítatlan elírások (például egyeztetés hiánya), amelyek kiigazítása a JAÖTC esetében elmaradt. A lista közlésétől eltekintünk.

4. A szövegek sorrendjére és számára vonatkozó eltérések

Mivel a szövegek keletkezésének feltételezett sorrendje a tárgyi jegyzetek készítése közben alakul ki, a JAHSZK 2019 ebben a kérdésben nem a JAHSZK 2012-t, hanem a JAÖTC-t vette alapul. Szinte minden esetben tartja magát ennek szövegsorrendjéhez. Ahol eltér tőle – akár a sorrendet, akár a szövegek számát tekintve –, azt a következő listában jelzem. A döntést természetesen minden esetben indoklom.

[A szemléletnek továbbá...]

A JAHSZK 2012 tévesen az *Irodalom és szocializmus* fogalmazványaként azonosította [A szemléletnek továbbá...] kezdetű szöveget. A JAÖTC megállapította, hogy a gépirat

valójában nem ide, hanem az 1923–1930 között készült írások közé tartozik.³¹ Azt viszont nem jelezte, hogy nem önálló fogalmazvány, hanem a *[Művészetről szólván...]* [1] utolsó lapjának újraközlése. Ennek megfelelően a JAHSZK 2019 a korábbi szövegek között sem szerepelteti.

Irodalom és szocializmus

A JAHSZK 2019 természetesen az *Irodalom és szocializmus* esetében is tartja magát a JAÖTC szövegsorrendjéhez, de a kritikai kiadással ellentétben nem egy előadást és egy tanulmányt, hanem két előadást közöl. A JAÖTC szerint a JA 139 jelzetű kéziratot József Attila kiadásra szánta.³² A költő távlatilag természetesen minden művét fennmaradásra, tehát nyomdai terjesztésre szánta, így ezt az előadását is. Az előadás bizonyos külsőségeinek, így a megszólításnak megőrzése sem zárja ki, hogy szövegét a költő tanulmányként akarta volna közzéadni: a tanulmányműfaj egyik alműfaja az „írásban közölt előadás”. Mégis kétséges, hogy a szóban forgó forrásban nyomdai kéziratot kell-e látnunk.

József Attila több előadást is tartott a KMP szervezésében; saját maga egy levelében ennél többet is mond, nyilatkozata már-már rendszerességet sugall.³³ Feltételezhetők az *Irodalom és szocializmus* sem egyetlen alkalommal hangzott el. Ennek ismeretében nem lenne meglepő, ha a költő lejegyzett volna egyfajta „ideális”, teljes előadást, melyet aztán az egyes esetekhez igazított. Az előadás időtartamát szintén ez indokolhatja: az alkalmakhoz kötődő kihívások megfelelő hosszúságot eredményezhettek.

Azt, hogy József Attila a szöveget nem nyomdába szánta, elsősorban a JA 139 jelzetű kézirat utólagos, ceruzás jelölései támasztják alá. A szövegben aránytalanul sok az aláhúzás – ez valószínűleg nem az olvasóknak szól, hiszen a jelölés éppen kiemelő funkcióját veszíti el mennyisége és terjedelme miatt. Ezzel szemben az előadás szerzője (és reprezentálója) számára nyilván lényeges tartalommal bírhat.

Szintén sok problémát okozhatnak az oldalak szélén megjelenő magánhasználatú jelölések. Itt általában abban sem lehetünk biztosak, hogy az egyes jelzések melyik szövegrészre vonatkoznak. Ez szintén valószínűtlenné teszi a kiadás és a nyomdába adás tervét.

[A materialisták...] és A dialektika kérdéséhez.

Bár e fogalmazványok nem eredeti József Attila-szövegek, hanem fordítások, a JAHSZK 2019, eltérően a JAÖTC-től, közli őket. A két gépirat – eddigi ismereteink szerint – nem megrendelésre készült, a költő saját maga számára fordított, saját írásaihoz akarta felhasználni a részleteket. Adatgyűjtésként helyük van a tanulmányok között.

31 JAÖTC, 1:193.

32 Uo., 104.

33 Uo., 550.

[„A magyar proletárirodalom platformtervezete.”]

A JAHSZK 2019 a JAÖTC tárgyi jegyzetekért felelős kutatócsoportja által megállapított csoportosításban közli a szövegeket.³⁴ A feltételezett keletkezési sorrendet azonban nem veszi át, a két fogalmazványt felcseréli.

Valószínűleg a rövidebb, tagolatlan változat a korábbi, József Attila ezt bővítette ki, és szedte pontokba. Arra ugyanis rengeteg példánk van, hogy a szerző módosította a rövidebb változatot, majd a hosszabb fogalmazványba a legutolsó állapotot építette be. A fordított irányra alig egy-két esetet tudunk felhozni, ezek többsége ráadásul egyszerű önkorrektúra.

[A művészet kérdése és a proletárság.]

A JAÖTC egyik fontos eredménye, hogy felismerte a három fogalmazvány kapcsolatát. Ezt természetesen a JAHSZK 2019 is érvényesíti, de egy kis módosítással – a kéziratok egyesítése indokolatlan, így önállóan közli őket.

E szövegcsoporthoz három kézirat(együttes) tartozik:

I. [Freudhoz...] – 1 f. (A JAÖTC-ben: 3. kézirat.)

II. [Ekkor azonban elválasztják...] – 1 f. (A JAÖTC-ben: 1. kézirat.)

III. A művészet kérdése és a proletárság. – 4 f. és az utolsó f. autográfokat tartalmazó indigómásolata. (A JAÖTC-ben: 2. kézirat.)

A JAÖTC helyesen határozta meg az 1. és a 2. kézirat viszonyát (az 1. a 2. egy korábbi változata), azonban a [Freudhoz...] esetében tévedett. Magyarázata szerint a 3. kézirat a 2. kézirathoz készült jegyzet. Indoklásának alapja az utóbbi egy szöveghelye.³⁵

Valójában az sem egészen egyértelmű, mire vonatkozik a „szöveghely” megnevezés. Az egyesítés alapjául szolgáló szöveghely nem a 2., hanem az 1. kéziratban szerepel. Az [Ekkor azonban elválasztják...] szövegében található az a zárójeles részlet, melyet a *Jegyzet* szó vezet be így: (*Jegyzet: [szöveg]*).

A JAÖTC ezt úgy értelmezte, hogy a *Jegyzet* a [Freudhoz...] kezdetű jegyzet helyét jelöli, és a beillesztés *A művészet kérdése és a proletárság*-ban érvényesül. De a kettőspont, a *Jegyzet* szó elhelyezkedése, és az, hogy a későbbi *A művészet kérdése és a proletárság* szövegében semmi sem utal a beillesztett jegyzetre, ezt nem támasztják alá.

A (*Jegyzet: [szöveg]*) valóban bevezet egy jegyzetet, de ez nem az idegen [Freudhoz:...], hanem maga a [szöveg]. A *Jegyzet* szót követő részlet alkotja a szerzői jegyzetet. Ugyanez szerepel a 2. kéziratban is, de már nem így, hanem zárójelben, a főszöveg részeként. A [Freudhoz...] [A művészet kérdése és a proletárság] fogalmazványa, de nem egyesíthető semelyik másik szöveggel.

34 [„A magyar proletárirodalom platformtervezete.”] – a JA 1087/49 3–9. oldala. A JAÖTC szerint a későbbi szöveg. „A magyar proletárirodalom platformtervezete.” – a JA 1087/49 első kettő, ill. a JA 1087/48 6–11. oldala. A JAÖTC szerint a korábbi szöveg.

35 A JAÖTC indoklása: „JA a 2. kézirat egy szöveghelyéhez – „Jegyzet: Freud”, lásd: 43. lábjegyzet – egy jegyzetet fűzött, melyet külön lapra gépelt, lásd 3. kézirat.” JAÖTC, 1:702.

[1. Bevezetés, mely borsot tör...]

A JAHSZK egyben közli a kézirat két oldalán szereplő szöveget, eltérően a JAÖTC-től, ahol az egyik oldal *[Bevezetés, mely borsot tör]*, a másik *[A művészkedés]* címmel jelent meg, majdnem száz oldalra egymástól, eltérő évekre keltezve. Ahogy azt a JAÖTC is megállapította, az előbbi fogalmazványnak nem folytatása a verzón szereplő vázlat – legalábbis ebben a formában –, de ugyanazon a kézíraton szerepelnek, József Attila nemcsak azonos írószerrel (töltőtollal), de azonos tintával is írta le őket, és tartalmukban szoros rokonságot mutatnak.

Verstan és versírás

A töredék személyes hangvételű, egy gyermekkori élményt dolgoz fel. Önvallomásnak tekinthető, de Szabolcsi Miklós felvetése alapján a címből kiindulva feltételezhetjük, hogy az írás egy nagyobb tanulmány bevezető része lett volna. A JAHSZK 2019 közli.

Ázsia lelke

A JAHSZK 2019 a JAÖTC sorrendjének megfelelően közli a fogalmazványokat, egyetlen eltéréssel. Az *Ázsia lelke* 2. valószínűleg korábban készült, mint az *[Ő lelki kulturákra...]* kezdetű szöveg.

A JAÖTC feltételezett keletkezési sorrendje azon alapul, hogy az egyes kéziratok szövege mennyire áll közel a *Szép Szóban* megjelent végső változathoz. Bár valóban megállapítható, hogy a szedés az *Ázsia lelke* 2. első két oldala és *[Az ösztönökkel...]* alapján történt, ebből még nem következik, hogy ezek a kéziratok a legkésőbbiek.

Szemben az előbbi fogalmazványokkal, az *[Ő lelki kulturákra...]* nem szerepel szó szerint az elkészült recenzióban, de szövege a cikk egy olyan helyének felel meg, melynek alapja *[Az ösztönökkel...]*. Az *Ázsia lelke* 2. esetében csak egy fel nem használt részzel vethetjük össze, itt pedig az *[Ő lelki kulturák...]* áll közelebb az utolsó változathoz.

[Hogy miért nem járok színházba?...]

A *Független Színpad* ankétjára József Attila is válaszolt. Mivel a szerzőség biztos, és a szöveg egyértelműen a cikkek és tanulmányok közé tartozik, a JAHSZK 2019 közli.

[Hegel – Marx – Freud]

A JAHSZK 2019 a *Hegel – Marx – Freud* fogalmazványait továbbra is a JAHSZK 2012-ből ismert tematikus csoportokban közli: *[A Hegel – Marx – Freud előzményei]*, *[A He-*

gel – Marx – Freud első része], [A Hegel – Marx – Freud második részének előzményei]. Visszont ezen belül szinte teljesen átveszi a JAÖTC-ben ismertetett keletkezési sorrendet.³⁶

[Kautsky...]

A fogalmazvány adatgyűjtés, talán a *Hegel – Marx – Freud* egyik előzménye. Ennek megfelelően a JAHSZK 2019 a tanulmány előzményei között közli.

[Azt mondtam...]

A *Hegel – Marx – Freud* fogalmazványainak esetében a JAHSZK 2019 egy szöveg kivételével követi a JAÖTC sorrendjét. Eltérően attól az [Azt mondtam...] kezdetű töredéket nem az utolsó helyen szerepelteti – ez valószínűleg korábban készült, talán a [Nem szükséges...] kezdetű fogalmazvány keletkezése után.

A JAÖTC szerint az [Azt mondtam...] a tanulmány hetedik pontjának egy elvetett változata, mely az első hat pont nyomdába kerülése után, a JA 1087/53 jelzetű kézirat szövegének megírása előtt született. Azonban a kéziratban nem áthúzott 7-es, hanem csillag szerepel, a szöveg pedig egy olyan gondolatra utal vissza, mely a leadott tanulmányban már nem jelenik meg, csak a korábbi alváltozatokban. A sarokban látható oldalszám miatt feltételezhető, hogy a szöveg az ötoldalas [Nem szükséges...] egy lehetséges folytatása.

Hegel – Marx – Freud

A JAHSZK 2019 továbbra is a JAHSZK 2012 alapján közli a szöveget.³⁷ A tanulmány négy forrásból épül fel:

- 1) Gépirat, 7+1 f. PIM Kézirattár, JA 1087/28/1 és JA 1087/28/2.
- 2) Kézirat, 4 f. PIM Kézirattár, JA 1087/28/3.
- 3) Gépirat, 1 f. PIM Kézirattár, 1087/21.
- 4) A szerző által javított hasábkorrektúra, 5 f. PIM Kézirattár, JA 155, Katalógus, 1161a.

A JAHSZK 2012 szerint a négy forrás szövegét azért közöljük egyetlen főváltozatként, mert a költő föltehetőleg ezt a halmazt akarta visszaküldeni a nyomdába. Halála miatt erre nem került sor: az emlékszám nem tartalmazza a javításokat. A textológiában roppant szokatlan módon a sajtó alá rendező négy szövegforrás együttes, értelmező, *nem mindig lineáris* összeolvasásával jut el a forrásszövegig. A végleges szöveg tehát a javított hasábkorrektúrából (4.) és a két kiegészítésből (2. és 3.) áll. A nyomdába szánt

³⁶ Fontosnak éreztük leszögezni a csoportosítás szempontját, hiszen ennek következtében például az [A kultura mint neurózis...] és a [1. Forradalom idején...] kezdetű töredékek közé számos szöveg beékelődött, noha a két fogalmazvány egy kéziratlap rektóján és verzóján szerepel.

³⁷ A kiadás magyarázata megtalálható mindkét kiadásban.

csomag ezeken kívül valószínűleg tartalmazta az „előzményt” (nyomdásznyelven így nevezik), a gépiratot (1.). Ennek két oka lehetett. Egyrészt a beszúrálok helyét ebből lehetett megállapítani addig, amíg a költő át nem vezette a jelöléseket a kefelevonatba (erre általában már nem került sor), másrészt a kiadó és a nyomda közötti elszámolás-kor – vita esetén – az előzmény és a kiadvány egybevetésével lehet megállapítani, hogy mennyi szerzői javítás történt.

A szövegforrás nem lineáris olvasása a textológiában nagyon szokatlan. Érthető, hogy a JAÖTC a JAHSZK 2012 eljárását kompilációnak minősíti, és emiatt többször bírálja.

A JAÖTC sajátos módon a tanulmány egyszerre két végleges főváltozatát közli. A szokásos egyetlen végleges változat gondolatát azért veti el, mert úgy feltételezi, hogy József Attila két irányba is javítani kezdte a nyomdából visszkapott szöveget. Egyrészt dolgozott a nyomdai levonaton (4.), másrészt dolgozott a visszkapott gépiraton (1.), úgy, hogy egyik szövegváltozaton elvégzett javításait sem vezette át a másikra, és mindkét szövegváltozatot kiegészítette (2. és 3.).³⁸

Pedig az, hogy a költő a nyomdai levonatot és a kéziratot is kiegészítette, nem mond ellent az összeegyeztetés lehetőségének. Az utólag elkészült 7. pont (2.) nem a hasábkorrektúrához tartozik, hanem a gépirathoz, mert József Attila feltételezhetően az alatt az idő alatt írta meg, míg a nyomdai levonatra várt, az oldalszámozás pedig nem a nyomdába adott gépirathoz, hanem a szerzőnél maradt indigomásolathoz kapcsolódik. A kézirat szövege nem beszúrák, hanem szöveg végi kiegészítés. Mivel a tanulmányban elfoglalt helye tökéletesen egyértelmű – a 6. pont után, a tanulmány első részét lezáró (*Folytatom*) szó elé való –, könnyű lett volna átvezetni a javított hasábkorrektúrára. A szedés során ez nem okozhatott volna gondot.

A másik probléma, azaz a gépirat kézzel írt módosításai és a hasábkorrektúra szövege közötti eltérések szintén nem indokolják, hogy két önálló kéziratgyűjtesről beszéljünk. A JAÖTC szerint József Attila a nyomdából visszkapott gépiraton is hajtott végre változtatásokat, így nem egyértelmű, hogy a gépirat vagy a nyomdai levonat-e az utolsó változat. De a két szöveg különbségeit vizsgálva feltételezhetjük, hogy ezek nem utólagos átfogalmazások. Az eltérések sajtóhibák. Ezt támasztja alá az is, hogy a gépiraton szereplő változtatáshoz használt írószer minden esetben egyezik azzal, melyet József Attila a kifejezés környezetében korábban (a nyomdába adás előtt) használt. Továbbá emellett szól az is, hogy a tördelés alapja a javított hasábkorrektúra lett volna, nem a korábban kiszedett gépirat.

A hasábkorrektúra és a gépirat kézírásos javításai közötti eltérések:

	Hasábkorrektúra	Lábjegyzet	Gépirat
1.	módon és viszonyokon	31.	módon, viszonyokon
2.	vallásnak, hanem	58.	vallásnak,... hanem

38 JAÖTC, 2:1223.

3.	egyén a társadalmi	84.	egyén a társadalmi
4.	termelésükkel, éppúgy	111.	termelésükkel; éppúgy ³⁹
5.	a termelése, – mind	114.	a termelése – mind
6.	életfeltétele, minthogy	137.	életfeltétele; minthogy

A JAÖTC még egy harmadik ellenvetést tesz az JAHSZK 2012 közlésével kapcsolatban: feltételezi, hogy a javított hasábkorrektúra talán visszajutott a nyomdába. Ez azt jelentené, hogy a felsorolt forrásszövegek nem tartoztak össze, vagy legalábbis nem a végleges változatot adják, hiszen a kiegészítések a *Szép Szóban* közölt változat alapján *biztosan* nem jutottak el a szerkesztőségbe. A JAÖTC ezt azzal támasztja alá, hogy a szedés alapjául szolgáló kézirat és a folyóiratban közölt szöveg között csak egyetlen helyen van nagyobb eltérés, itt viszont a megjelent változat a nyomdai levonat javított szövegrészével mutat részleges azonosságot.⁴⁰

Az említett részlet (a kéziratgyűttes 107. lábjegyzete) azonban nem támasztja alá a feltételezést. A „részleges egyezés” olyan szókapcsolatokat jelent, melyek mindhárom változatban megjelennek:

szervei oldaláról megérteni próbált ember megfelelőjének látja a termelési eszközök oldaláról szemlélt társadalmat (nyomdai levonat)

szervei oldaláról megérteni próbált ember megfelelőjének látja a termelési eszközök oldaláról szemlélt társadalmat (javított nyomdai levonat)

a testi lét szervei és nem ösztönei szempontjából nézi s a termelési eszközök oldaláról szemléli a társadalmat (*Szép Szó*)

Tehát a részlet nem igazolja azt a feltételezést, hogy a JA 155/1 visszakerült a nyomdába. Mivel a JAÖTC indoklása nem hoz fel megfelelő ellenérveket a „kompiláció” ellen, a JAHSZK 2019 továbbra is a JAHSZK 2012 közlését tartja a *Hegel – Marx – Freud I.* (egyetlen) végleges változatának.

5. A közlés alapja

Az utolsó pontban szeretnék röviden kitérni a JAÖTC *Szerkesztői előszavának* egy részletére:

[...] az interneten is olvasható – korábbi időpontokból származó előzményekre épülő, önkorrektciót is felmutató – 2012-es hálózati kiadás (JAHSZK 2012) közléseiben nemcsak átírási hibákat, téves olvasatokat kell javítani. Esetenként összetartozó szövegeket szakitottak szét és különállóakat tereltek egybe, szerzői szándékkal nem igazolt kompilált

39 József Attila írógépén nem volt *ú* betű – ezt nem tekintjük eltérésnek.

40 JAÖTC, 2:1223–1224.

változatokat hoztak létre, a kéziratok egy részét nem vették figyelembe, filológiai gyakorlatuk pedig túlbonyolított, ugyanakkor nem kellően informatív. Ezért volt szükség a szövegkritikai módszertan átalakítására, a keletkezési időrend és az eredeti források felülvizsgálatára. Kiadásunk természetesen figyelembe vette az ő közléseiket is, csakúgy, mint a Szabolcsi Miklós által sajtó alá rendezett első kritikai kiadást és valamilyeni más szövegkiadást (lásd az Összehasonlító szövegkritika alfejezeteket). Közlésünk alapja azonban minden esetben az elsődleges forrás, azaz a kézirat vagy az első közlés.⁴¹

Az idézett szövegben felsorolt problémákkal foglalkoztam az eddigiekben. Végezetül csak egy-két példát szeretnék felhozni, mely a közös hibák módszere alapján ellentmond a közlés alapjára vonatkozó állításnak. A felsorolt hibák és pontatlanságok a JAHSZK 2019 szövegeiben már nem szerepelnek, de a JAHSZK 2012 vonatkozó részeinél minden esetben megtalálhatók a listában jelzett egyezések.

Az egyes eseteket itt nem részletezem (valamennyit említettem a korábbi pontok között). Csak az olyan példákat emelem ki, ahol a hibák valamilyen értelemben meglepőek, nem tipikusak, tehát kicsi a valószínűsége annak, hogy a két kiadásban egymástól függetlenül vannak jelen (például könnyen olvasható szöveg, több karakterre kiterjedő félreolvasás, a sajtó alá rendezés során keletkezett elírás stb.).

1.	2/1.	<i>Nemzetiség és gondolkodás</i>	2. sor	példázza, – hogy is utasítaná el
2.	3/b/15.	<i>Irodalom és szocializmus. [1]</i>	129. lábjegyzet	egésznek. <Marx> Egyrészt
3.	3/c/40.	<i>Irodalom és szocializmus. [1]</i>	158. lábjegyzet	nem alkotnak egyetlen egészet, [majd:] nem alkotnak egyetlen szemléleti egyetlen egészet, [majd: lásd főszöveg]
4.	3/c/44.	<i>Hajnali madár</i>	59. sor	[főszöveg] folytatnak. Azonkívül: mi
5.	2/10.	<i>Hajnali Madár.</i>	78. sor	darabja (vö. 2.) és
6. ⁴²	1/11.	<i>Mécs László költészete</i>	38., 49., 110., 124. sor	A két kiadás a megadott sorokat új bekezdésben közli.
7.	2/17.	<i>[Hegel...]</i>	29. sor	uralkodó reszgeve hozzánk
8.	3/a/7.	<i>„A magyar proletárirodalom platformtervezete.”</i>	76. sor	függetlenül <a> sem igen
9.		<i>[Ő feleségének...]</i>	Összehasonlító szövegkritika	A 2. eltérés esetében a két kiadás közlése felcserélve szerepel
10.	2/28.	<i>Ének a semmiről</i>	27. sor	pompa az, részvételen,

41 JAÖTC, 1:9–10.

42 Az első példa – véleményünk szerint – nem hiba, a JAÖTC azonban annak tekinti, és szándéka ellenére követi el.

11.	2/31.	<i>Kosztolányi Dezső</i>	91. sor	erkölcsi világát; ki,
12.	3/b/29.	<i>Hegel – Marx – Freud</i> ⁴³	12. lábjegyzet	jelenségek érdekelvű
13.	2/43.	<i>Hegel – Marx – Freud</i> ⁴⁴	222. sor	találta Engels Feuerbachnál.

Emellett megemlítem még az olyan lábjegyzeteket is, melyek eltérnek a JAÖTC sajtó alá rendezői kommentárjaitól és jeleitől, és visszatérnek a JAHSZK 2012 jelöléstechnikájához (lásd például *Ázsia lelke* [5. kézirat] 32. lábjegyzet, *Hegel – Marx – Freud* [Főváltozat 1.] 75. és 149. lábjegyzet).

43 A JAÖTC-ben a *Hegel – Marx – Freud* [1. főváltozat] címmel közölt szöveg, JAÖTC, 2:1227–1244.

44 A JAÖTC-ben a *Hegel – Marx – Freud* [2. főváltozat] címmel közölt szöveg, Uo., 2:1248–1259.